

Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir
darbo ministru

2019-12-31

Nr. 03

Rekomendacijos dėl geresnės pagalbos, teikiamos šeimoms nacionaliniu ir savivaldybės lygmeniu, kokybės

Vykdam VVTAIT reformą siekta šeimos ir vaiko gerovę užtikrinti per paslaugų plėtrą, ir šis procesas susidūrė su rimtais iššūkiais:

- reforma orientuota į struktūrinių pokyčių vykdymą ir darbuotojus, bet ne į vaiko ir šeimos poreikius orientuotą problemų sprendimą;
- reformos sumanytojai ir vykdytojai nesudarę sąlygų ir konkretaus mechanizmo, kuris užtikrintų grįžtamojo ryšio apie reformą suteikimą ir priėmimą;
- darbuotojai, teikiantys paslaugas šeimoms, daugiau kontroliuoja ir kaltina šeimas negu įsiklauso į unikalias jų situacijas, pasigendama individualizuotos pagalbos ir paslaugų;
- institucijos, kurių paskirtis užtikrinti vaiko teises, tai daro lengvai pažeisdamos šeimos ribas ir nepaisydamos šeimos autonomijos, neatskirdamos realios grėsmės vaikui nuo natūraliai šeimoje atsirandančių, bet išsprendžiamų gyvenimiškų situacijų;
- nors didžioji dalis tėvų, auginančių vaikus (iki 18 m.), domisi vaiko teisių reforma, informacija, pasiekianti juos daugiausia per žiniasklaidą ir socialinius tinklus, nėra jiems iki galo aiški ir labiau kelia nerimą, pasimetimą, baimę, nei džiaugsmą, kad vaikais pasirūpinta.
- Dėl nepasitikėjimo vaiko gerbūvio sistema vaikų susižalojimo atvejais tėvai, auginantys vaikus, mažiau, nei iki pradėtų pokyčių kreiptųsi į medikus, nes bijo, kad gali būti apkaltinti vaiko nepriežiūra. Taip pat padidėjo procentas tėvų, bijančių aplinkinių reakcijos į vaiko verksmą, net būnant namie. Baimė galimai mažina tėvų galias valdyti situaciją.
- didžioji dalis tėvų, auginančių vaikus, mano, kad vaiko teisių reforma yra taisytina.

Išsiaiškinus minėtus iššūkius, rekomenduojama:

1. Gerbti šeimos ribas, pripažinti šeimos autonomiją ir vengti perteklinio kišimosi į šeimą. Tai vienas iš svarbiausių iššūkių, vykdam VVTAIT reformą. Siekiant realios vaiko ir šeimos gerovės, svarbu taikyti į vaiko ir šeimos poreikius orientuotą modelį, atkreipiant dėmesį, kad vaiko ir šeimos gerovė nėra atsietos sąvokos, nes vaikas yra šeimos dalis. Kadangi dabartiniai gyvenimo vartotojiškas būdas ir tempai, intensyvėjanti socialinių tinklų plėtra pasižymi žmogiškų ryšių gausa ir vertybiniu poveikiu, tai meile ir atsakomybe grįsti ryšiai šeimos viduje tampa pakankamai trapūs. Ypač pažeidžiamos yra su problemomis susiduriančios šeimos, kurių narių žema savivertė ir ilgalaikės problemos veda prie apatijos ar smurtinio elgesio. Todėl vis didesnę svarbą visuomenėje įgyja šeimos autonomijos užtikrinimas. Kadangi šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas (Konstitucija, 38 str.), valstybės institucijų paskirtis yra ne kontroliuoti šeimą ir jos gyvenimą, bet padėti šeimai atlikti savo funkcijas; šalinti kliūtis, kurios trukdo šeimai rūpintis vaikais bei užtikrinti jų poreikius. Funkcionuojančios šeimos ribos negali būti beatodairiškai pažeidinėjamos. Išimtiniai atvejai, leidžiantys patekti į šeimą pažeidžiant jos ribas gali būti tik įrodžius, kad gresia realus

tiesioginis pavojus vaiko sveikatai ir gyvybei. Perteklinio kišimosi į šeimą, reaguojant į neatsakingu ar suinteresuotų asmenų nepagrįstus skundus tariamais vaiko teisių pažeidimais, neleidžia nei JT vaiko teisių konvencija, nei Vaiko teisių pagrindų įstatymas. Jei tarnybos reagoja į kiekvieną skambutį, neatskirdamos realios grėsmės vaikui nuo natūraliai šeimoje atsirandančių, bet išsprendžiamų gyvenimiškų situacijų, tai rodo atsakingų tarnautojų subsidiarumo principo nesilaikymą ir nepakankamą kompetenciją bei atsakomybės neprisiėmimą. Tarnybos turi būti įgalinamos identifikuoti realias grėsmes vaikui, gerbti šeimos autonomiją ir vengti perteklinio kišimosi į šeimą. Turėtų būti įstatymiškai apibrėžta, jog nesant grėsmingų pasekmių vaikui, šeimos dalyvavimas pagalbos procese yra savanoriškas.

2. Vertėtų apibrėžti, kada valstybė reagoja į vaiko teisių pažeidimus (VTP), ir atsisakyti perteklinio reagavimo į visus VTP. Tiek visuomenė, tiek specialistai stokoja konkretaus suvokimo, kokios vaiko teisės turi būti saugojamos ir ką konkrečiai apima vaiko teisių pažeidimo (VTP) sąvoka; į kiekvieną VTP tarnybos privalo reaguoti ir dažnai reagoja į visus skundus, nesprendamos, ar tai VTP, ar ne. Šiuo metu šios sąvokos yra bemaž visaapimančios ir gali būti pritempiamos prie kiekvienos situacijos, reikalaujant neadekvataus reagavimo. Tačiau akivaizdžiai neginama vaiko teisė užaugti visaverčiu suaugusiu, galinčiu normaliai integruotis į visuomenę. Paprastai tai susiję su darbuotojų siekiu atitikti teisės aktuose išdėstytomis instrukcijomis, kurios pažodžiui vykdomos, bet tikrai neužtikrina elementarių prigimtinių vaiko teisių.

3. Aiškiai apibrėžti skirtingų tarnybų tikslus ir funkcijas ir jų nedubliuoti bei nepadaryti perteklinių. Didžiąją dalį VTAIT funkcijų perdavus AV, kyla klausimas apie VTAIT specialistų reikalingumą. Šeimos situaciją vertina policija, VTAIT vieni specialistai, tada vėl mobili komanda; tada iš naujo AV. Įvertinti pradiniam situacijos pavojingumui užtektų policijos, o mažiau sudėtingiems atvejams – AV. Panašiai nuolatinis vaiko gyvenamos vietos keitimas (laikinoji priežiūra, patalpinimas pas budinčius globėjus, laikinoji globa, teismai, vaiko gražinimas į šeimą, vėl paėmimas į globos institucijas, nuolatinė globa, įvaikinimas) neigiamai veikia vaiko raidą ir neleidžia vaikui užaugti suaugusiu, gebančiu palaikyti sveikus, ilgalaikius santykius su žmonėmis.

4. Svarbu ugdyti suvokimą, kad pagalba šeimai nėra vien socialinių darbuotojų, atvejo vadybininkų (AV), VVTAIT ar policijos darbuotojų profesionalaus darbo reikalas. Pagalba šeimai apima visų savivaldybės ir bendruomenės išteklių (tiek materialių, tiek žmogiškųjų) telkimą bei nuoseklių pastangų, užtikrinančių šeimos funkcionavimą, dėjimą, įgalinant šeimą keistis bei neturint neadekvačiai didelių lūkesčių šio pasikeitimo tempui. Jei tik formaliai apklausiami visi atvejo vadybos posėdžio dalyviai ir šeimai sudaromas standartiniu tampantis planas, šeimos funkcionavimas dažniausiai nepagerėja. Bendradarbiavimo mechanizmas turėtų apimti individualizuotą (būtent šiai šeimai, šiems tėvams ir vaikams) problemos įsivardijimą ir visų asmenų, galinčių valdyti išteklius, reikalingus problemos sprendimui, sutelkimą. Jei problema siejasi su būtinybe keisti gyvenamąsias sąlygas, AV posėdyje turėtų dalyvauti asmenys, turintys galimybes paskirstyti savivaldybės dispozicijoje esantį turtą; jei šeima serga alkoholizmu, turi būti tariamasi su asmenimis, galinčiais pasiūlyti spektrą gydymo nuo alkoholizmo programų. Standartinis šeimos siuntinėjimas pas psichologus ar/ir į pozityvios tėvystės kursus, neišsiaiškinus tikrųjų šeimos poreikių, dažnai nesprendžia problemų, dėl kurių šeima vis blogiau funkcionuoja, ir kartais tik dar labiau apsunkina ir taip sudėtingą šeimos situaciją.

5. Socialiniams darbuotojams ir VVTAIT tarnautojams atsisakyti biurokratinio, o taikyti individualizuotą į šeimos poreikius orientuotą darbo su šeima modelį. Šiuo metu vykdamas Vaiko teisių pagrindų įstatymą dažnai taikomas ne šeimos ir vaiko poreikius užtikrinantis, bet biurokratinis modelis. Pagal jį kiekvienas sistemoje dirbantis darbuotojas atlieka jam priskirtas funkcijas ir daugelis pagal šį modelį dirbančių darbuotojų savo pagrindine pareiga mato dokumentų užpildymą pagal nurodytus teisės aktus Vaiko teisių apsaugos ar Atvejo vadybos procese. Tačiau žmonių gyvenimai, jų patirtys negali tilpti į taisyklių ar funkcijų rinkinį, yra individualūs ir komplikuoti. Pagalba jiems privalo būti individualizuota ir įsiklausanti į unikalias šeimos istorijas bei situacijas. Tam šiuo metu trukdo veikiančios teisės aktai. Kadangi teisės aktuose detalios nurodyti laiko terminai, dažnai į dokumentų pildymą ir terminų laikymąsi sušaukiant posėdžius ar išsiunčiant

dokumentus kitoms institucijoms darbuotojai priversti kreipti pagrindinį ir svarbiausią dėmesį. Pokalbiams su visais šeimos nariais, įskaitant ir vaikus, gilinimuisi į šeimų situacijas, gebėjimui individualizuoti pagalbos procesą skiriamas laikas, kuris lieka nuo rašymo darbų, o turėtų būti atvirkščiai.

6. Rekomenduojama ugdyti visuminį valstybės tarnautojų ir savivaldybių darbuotojų požiūrį į šeimų problemas ir pagalbos šeimai procesą, dedant pastangas ne kaltinti ir bausti šeimas, didinti įtampą jose ir taip stiprinti prielaidas smurtui ar gynybiniam elgesiui, bet skirti pagrindinį dėmesį smurto prevencijai, orientuojantis į probleminį elgesį demonstruojančių žmonių poreikius, stipriųjų pusių palaikymą ir modeliuojant nesmurtinį problemų sprendimą. Pirmiausia, svarbu išsiklausti į vieno žymiausių smurto ekspertų pasaulyje J.Gilligan žodžius: „Jei mėginant kompensuoti smurto padarytą žalą griebiamasi smurto ar bausmės, smurto ne mažėja, bet daugėja. Didžiulis dėmesys turi būti skiriamas smurto prevencijai“. Dėl to ypatingai svarbu diferencijuoti krizinę situaciją, į kurią pateko šeima, vaiko teisių pažeidimus (VTP), kurie daro vaikui regimą žalą, nuo VTP, kurie nekelia tiesioginės realios grėsmės vaiko sveikatai ir gyvybei. Pirmą kartą gavus pranešimą dėl galimo vaiko teisių pažeidimo reikėtų atsisakyti perteklinio jėgos struktūrų naudojimo, jei nėra požymių, kad yra reali ir tiesioginė grėsmė vaiko sveikatai ir gyvybei. Tėvų kaltinimas ir baudimas dėl nelaimingų atsitikimų, ištikusių jų vaikus, skatina tėvus vengti kreipimosi pagalbos į medikus. Tai didina komplikacijų galimybę ir blogina šeimos bei vaikų gyvenimo kokybę. Pagalba šeimai turi būti pradėdama maksimaliai nepriverstinai, išvysčius platų spektrą paslaugų, kurios teikiamos šeimoms pačioms savanoriškai išreiškus pageidavimą jas gauti.

7. Specialistus reikia šviesti apie bendrąjį duomenų apsaugos reglamentą, apie klientų perspėjimą dėl konfidencialumo ribų, kad reglamento reikalavimai netaptų dingstimi nesidalinti būtina tinkamai pagalbai informacija.

Nacionalinės šeimų ir tėvų asociacijos pirmininkė

Violeta Vasiliauskienė